

ผาดอกเสี้ยว: การทบทวนแนวคิดภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรม และบทบาทของภูมิปัญญาชาวปกาเกอะญอในงานออกแบบ เส้นทางธรรมชาติร่วมสมัย

Pha Dok Siew: A Review of Cultural-Ecological Landscape Concepts and the Role of Karen Indigenous Knowledge in Contemporary Nature Trail Design

อัมพิกา อ่ำลอย^{1*}, นัฐชาติ โกสินทรานนท์²
^{1,2} คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Aumpika Amloy^{1*}, Nuttachat Kosintranont²
^{1,2} Faculty of Architecture, Chiang Mai University

* Corresponding author, Email: aumpika.amloy@cmu.ac.th

Received: 14/12/2025 Revised: 05/04/2026 Accepted: 10/04/2026

บทคัดย่อ

บทความปริทัศน์นี้มุ่งทำความเข้าใจเส้นทางศึกษาธรรมชาติผาดอกเสี้ยว อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ ในฐานะภูมิทัศน์ที่ธรรมชาติและวัฒนธรรมประกอบสร้างร่วมกัน มิใช่ฉากธรรมชาติที่แยกขาดจากผู้คน เส้นทางยาวประมาณ 2.6 กิโลเมตร เชื่อมป่าดิบเขาระดับล่าง ลำห้วยและน้ำตกผาดอกเสี้ยว นาขั้นบันได และชุมชนปกาเกอะญอ บ้านแม่กลางหลวง โดยได้รับการพัฒนาเป็นเส้นทางศึกษาธรรมชาติอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2562 และมีการปรับปรุงต่อเนื่องในช่วงปี พ.ศ. 2565-2566 บริบทดังกล่าวทำให้การออกแบบเส้นทางไม่อาจพิจารณาเพียงโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการท่องเที่ยว หากแต่ต้องคำนึงถึงระบบนิเวศป่าต้นน้ำ ความหมายเชิงวัฒนธรรม และกลไกการจัดการร่วมของชุมชนควบคู่กันไป บทความมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ได้แก่ (1) ทบทวนแนวคิดภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรมและภูมิทัศน์ชีววัฒนธรรม ซึ่งชี้ว่าความหลากหลายทางชีวภาพและความหลากหลายทางวัฒนธรรมพัฒนาไปพร้อมกันผ่านรูปแบบการใช้ที่ดิน องค์ความรู้ท้องถิ่น และสถาบันทางสังคม รวมถึงข้อถกเถียงต่อแนวคิดการอนุรักษ์ที่แยกมนุษย์ออกจากธรรมชาติ (2) สังเคราะห์บทบาทของภูมิปัญญาชาวปกาเกอะญอในฐานะความรู้เชิงนิเวศดั้งเดิมที่ฝังอยู่ในการอ่านภูมิประเทศ การจัดการดินและน้ำ การใช้สุดและเทคนิคก่อสร้างพื้นถิ่น ตลอดจนบทบาทผู้นำเที่ยวในฐานะผู้ตีความภูมิทัศน์ (3) เสนอแนวทางบูรณาการองค์ความรู้ท้องถิ่นสู่การออกแบบเส้นทางธรรมชาติผาดอกเสี้ยว 6 ประเด็น เพื่อให้การพัฒนาเส้นทางลดการรบกวนพื้นที่ไประบาง และคงคุณค่าเชิงนิเวศและวัฒนธรรมของพื้นที่อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: ภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรม, ภูมิปัญญาชาวปกาเกอะญอ, เส้นทางธรรมชาติ, การออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม, ผาดอกเสี้ยว

Abstract

This review article aims to examine the Pha Dok Siew Nature Trail in Doi Inthanon National Park, Chiang Mai Province, as a cultural-ecological landscape in which nature and culture are co-produced, rather than as a natural setting detached from human presence. The approximately 2.6-kilometre trail connects lower montane evergreen forest, streams and the Pha Dok Siew waterfall, terraced rice fields, and the Karen (Pgakenyaw) community of Ban Mae Klang Luang. Although the trail was formally designated as a nature trail in 2019 and further improved during 2022-2023, its development cannot be understood solely as the provision of tourism infrastructure. Instead, trail design must be considered in relation to watershed ecosystems, culturally embedded meanings of place, and community-based governance mechanisms. The article has three main objectives: (1) to review the concepts of cultural-ecological landscapes and biocultural landscapes, which emphasize that biological and cultural diversity evolve together through land-use practices, local knowledge systems, and social institutions, while also addressing critical debates surrounding conservation approaches that separate humans from nature and their implications for lived landscapes; (2) to synthesize the role of Karen Indigenous knowledge as Traditional Ecological Knowledge (TEK) embedded in practices such as reading topography, avoiding tree roots, managing soil and water, and using local materials and vernacular construction techniques, with particular attention to the role of local guides as landscape interpreters through whom ecological and cultural meanings are communicated along the trail; and (3) to propose six design-oriented strategies for integrating local knowledge into contemporary

trail design at Pha Dok Siew. These strategies aim to minimize disturbance to ecologically sensitive areas while sustaining the site's distinctive ecological and cultural values over the long term.

Keywords: Ecological-Cultural Landscape, Karen Local Knowledge, Nature Trail, Landscape Architectural Design, Pha Dok Siew Nature Trail

1. บทนำ

เส้นทางศึกษาธรรมชาติผาดอกเสี้ยว เป็นหนึ่งในพื้นที่เรียนรู้ทางภูมิทัศน์ที่มีความสำคัญของอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ โดยตั้งอยู่ในบริบทของป่าดิบเขาระดับล่าง ซึ่งมีลักษณะภูมิประเทศสูงชัน ระบบลำห้วย น้ำตก และป่าต้นน้ำที่อุดมสมบูรณ์ เส้นทางดังกล่าวเชื่อมโยงพื้นที่ป่าธรรมชาติ นาขั้นบันได และหมู่บ้านชาวปกาเกอญอ บ้านแม่กลางหลวง ทำให้ผาดอกเสี้ยวมีลักษณะเด่นในฐานะภูมิทัศน์ที่หลอมรวมมิติทางนิเวศ วัฒนธรรม และการใช้ประโยชน์ของมนุษย์เข้าด้วยกันอย่างชัดเจน

ก่อนการพัฒนาเป็นเส้นทางศึกษาธรรมชาติอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2562 และการปรับปรุงต่อเนื่องในช่วงปี พ.ศ. 2565-2566 เส้นทางผาดอกเสี้ยวถูกใช้โดยชุมชนท้องถิ่นมาอย่างยาวนาน ทั้งในฐานะเส้นทางสัญจร แนวกันไฟ เส้นทางเข้าพื้นที่ทำกิน และพื้นที่ปฏิบัติการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าและน้ำตามวิถีชีวิตชาวปกาเกอญอ การพัฒนาเส้นทางในระยะหลังจึงมิใช่เพียงการเพิ่มโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการท่องเที่ยว หากแต่เป็นการแทรกแซงภูมิทัศน์ที่มีระบบความหมายและองค์ความรู้ท้องถิ่นรองรับอยู่เดิม

ในเชิงวิชาการ แนวคิดภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรม (Cultural-Ecological Landscape) ถูกใช้เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติ ระบบนิเวศ และกิจกรรมของมนุษย์ที่ก่อรูปภูมิประเทศและความหมายของสถานที่อย่างต่อเนื่อง แนวคิดดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าภูมิทัศน์มิได้เป็นเพียงฉากทางกายภาพ หากแต่เป็นผลลัพธ์ของปฏิสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศ วัฒนธรรม ความเชื่อ และการจัดการทรัพยากรของมนุษย์ (นฤพนธ์ ดัวงวิเศษ, 2565) การมองภูมิทัศน์ผ่านกรอบนี้จึงเปิดโอกาสให้เข้าใจพื้นที่ธรรมชาติในฐานะภูมิทัศน์ที่มีชีวิต ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม

งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพื้นที่โดยชุมชน การท่องเที่ยวโดยชุมชน และอัตลักษณ์ของชุมชนชาวปกาเกอญอในพื้นที่บ้านแม่กลางหลวง ได้สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทขององค์ความรู้ท้องถิ่นต่อการจัดการที่ดิน ทรัพยากร และ ภูมิทัศน์อย่างยั่งยืน (ปณิธิ บุญสา, 2567; เทพ ประมินทร์ พงษ์พานิช และวรารภรณ์ ดวงแสง, 2564; วัชรารินทร์ วงศ์ษานิติ, 2564) อย่างไรก็ตาม งานวิจัยส่วนใหญ่ยังมุ่งเน้นในมิติทางสังคม การบริหารจัดการ หรือการท่องเที่ยว มากกว่าการวิเคราะห์เชิงหลักการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะการแปลงภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นแนวคิดหรือกรอบการออกแบบเส้นทางธรรมชาติร่วมสมัย

ช่องว่างทางองค์ความรู้ดังกล่าว สะท้อนถึงความจำเป็นในการทบทวนและสังเคราะห์แนวคิดทางทฤษฎีที่เชื่อมโยงภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรมเข้ากับการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม เส้นทางศึกษาธรรมชาติในบริบทพื้นที่อนุรักษ์มิได้ทำหน้าที่เพียงรองรับการใช้งานหรือการท่องเที่ยว แต่เป็นสื่อกลางทางภูมิทัศน์ที่เปิดโอกาสให้ผู้ใช้งานพื้นที่รับรู้คุณค่าทางนิเวศ วัฒนธรรม และความหมายของสถานที่ผ่านประสบการณ์การเดินและการมีปฏิสัมพันธ์กับภูมิประเทศ

บทความปริทัศน์ฉบับนี้จึงมุ่งทบทวนแนวคิดภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ผาดอกเสี้ยว สังเคราะห์บทบาทของภูมิปัญญาชาวปกาเกอญอ ในงานออกแบบเส้นทางธรรมชาติร่วมสมัย และเสนอแนวคิดเชิงหลักการสำหรับการบูรณาการองค์ความรู้ท้องถิ่นในงานออกแบบภูมิทัศน์อย่างยั่งยืน เพื่อเป็นฐานความรู้สำหรับนักวิชาการ นักออกแบบ และผู้ปฏิบัติงานด้านภูมิสถาปัตยกรรมและการวางผังในบริบทพื้นที่อนุรักษ์และภูมิทัศน์วัฒนธรรมของประเทศไทย

2. วัตถุประสงค์

บทความปริทัศน์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ

- 2.1 ทบทวนแนวคิดภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ผาดอกเสี้ยว
- 2.2 สังเคราะห์บทบาทของภูมิปัญญาชาวปกาเกอะญอ ในการออกแบบเส้นทางธรรมชาติร่วมสมัย
- 2.3 เสนอแนวทางบูรณาการองค์ความรู้ท้องถิ่นในงานออกแบบเส้นทางธรรมชาติผาดอกเสี้ยว

3. ระเบียบวิธีวิจัย

บทความนี้เป็นบทความปริทัศน์เชิงวิเคราะห์ (Analytical Review) ที่มุ่งสังเคราะห์องค์ความรู้ด้านภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมเชิงนิเวศ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาแนวคิดและกรอบการวิเคราะห์สำหรับการออกแบบเส้นทางธรรมชาติในบริบทพื้นที่ผาดอกเสี้ยว

3.1 การคัดเลือกวรรณกรรมและแหล่งข้อมูล

การคัดเลือกเอกสารใช้วิธีการทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบ (Systematic Literature Review) โดยกำหนดเกณฑ์การคัดเลือกดังนี้

- 1) เป็นงานวิชาการที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรม (Cultural-Ecological Landscape) ภูมิทัศน์ชีววัฒนธรรม (Biocultural Landscape) และองค์ความรู้เชิงนิเวศดั้งเดิม (Traditional Ecological Knowledge: TEK)
- 2) เป็นงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน การท่องเที่ยวโดยชุมชน และภูมิปัญญาชาวปกาเกอะญอ หรือชุมชนบนพื้นที่สูง
- 3) เป็นงานวิจัย บทความวิชาการ หรือเอกสารเชิงนโยบายทั้งในระดับประเทศและระดับสากลที่ได้รับการเผยแพร่ในวารสารหรือแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือ

แหล่งข้อมูลประกอบด้วยฐานข้อมูลวารสารวิชาการ (เช่น TCI และวารสารนานาชาติ) เอกสารวิชาการจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่บ้านแม่กลางหลวงและผาดอกเสี้ยว

3.2 กระบวนการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยจัดกลุ่มแนวคิดสำคัญออกเป็น 3 มิติ ได้แก่ (1) มิติทางนิเวศ (Ecological Dimension) (2) มิติทางวัฒนธรรมและความเชื่อ (Cultural Dimension) (3) มิติการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม (Design Dimension) จากนั้นทำการเปรียบเทียบและเชื่อมโยงแนวคิดจากวรรณกรรมกับบริบทพื้นที่ศึกษา เพื่อสังเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบทางนิเวศ วิถีชีวิต และความหมายของพื้นที่ในกรอบภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรม

3.3 การพัฒนารอบการวิเคราะห์และตารางสังเคราะห์

ผลจากการทบทวนและวิเคราะห์วรรณกรรมถูกนำมาพัฒนาเป็นกรอบการวิเคราะห์ (Analytical Framework) ที่เชื่อมโยงความรู้เชิงพื้นที่ของชุมชน แนวคิดเชิงทฤษฎี หลักการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม และการออกแบบ กรอบดังกล่าวถูกนำไปใช้ในการจัดทำตารางวิเคราะห์ (ตารางที่ 1 และตารางที่ 2) เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบพื้นที่ ลักษณะเชิงนิเวศ มิติทางวัฒนธรรม และแนวทางการออกแบบเส้นทางธรรมชาติอย่างเป็นระบบ

3.4 ขอบเขตของการศึกษา

บทความนี้มุ่งเน้นการสังเคราะห์เชิงแนวคิดและการตีความทางทฤษฎี โดยใช้พื้นที่ผาดอกเสี้ยวเป็นกรณีศึกษาในการเชื่อมโยงแนวคิดกับบริบทจริง ทั้งนี้ไม่ได้เป็นการศึกษาภาคสนามเชิงปริมาณ แต่เป็นการวิเคราะห์เชิงคุณภาพเพื่อพัฒนาแนวคิดและหลักการออกแบบที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้กับพื้นที่อนุรักษ์และภูมิทัศน์วัฒนธรรม

4. การทบทวนแนวคิดภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ผาดอกเสี้ยว

หัวข้อนี้ทบทวนกรอบคิดที่ใช้อ่านผาดอกเสี้ยวในฐานะพื้นที่ที่ธรรมชาติและวัฒนธรรมประกอบสร้างกัน ไม่ใช่ฉากธรรมชาติที่แยกขาดจากวิถีชีวิตมนุษย์ การมองเช่นนี้ช่วยให้การวิเคราะห์พื้นที่และการออกแบบเส้นทางธรรมชาติสามารถเชื่อมโยงมิติระบบนิเวศ การใช้ประโยชน์ที่ดิน ความหมายเชิงวัฒนธรรม และธรรมาภิบาลการจัดการพื้นที่เข้าไว้ด้วยกัน (Agnoletti, 2006; Bridgewater & Rotherham, 2019; Merçon et al., 2019)

4.1 แนวคิดภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรม (Cultural-Ecological Landscape) และภูมิทัศน์ชีววัฒนธรรม (Biocultural Landscape)

แนวคิดทั้งสองตั้งอยู่บนสมมติฐานสำคัญว่าความหลากหลายทางชีวภาพและความหลากหลายทางวัฒนธรรมพัฒนาไปพร้อมกัน ผ่านรูปแบบการใช้ที่ดิน องค์ความรู้ท้องถิ่น และสถาบันทางสังคมที่กำกับการอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติ (Loh & Harmon, 2005; Pretty et al., 2009; Cocks, 2006) แนวคิดดังกล่าวถูกพัฒนาจากการถกเถียงระดับนานาชาติด้านชาติพันธุ์ชีววิทยาในช่วงปลายทศวรรษ 1980 ที่เน้นสิทธิและบทบาทของชนพื้นเมืองในการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน และต่อยอดเป็นแนวคิดชีววัฒนธรรม (Biocultural) ที่ใช้ทำความเข้าใจการอยู่ร่วมกันของคน-ธรรมชาติในภูมิประเทศจริง (Berkes et al., 1995; Pretty et al., 2009)

ในเชิงการอนุรักษ์ แนวคิดนี้ยังสัมพันธ์กับความพยายามขององค์กรระหว่างประเทศในการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรม (โดยเฉพาะมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้) ให้ดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต และมองวิถีวัฒนธรรมควบคู่กับระบบนิเวศมากขึ้น (UNESCO, 2018; Agnoletti & Rotherham, 2015) อย่างไรก็ตาม นักวิชาการได้ตั้งคำถามเชิงวิพากษ์ว่า การอนุรักษ์ที่มองธรรมชาติบริสุทธิ์แยกจากมนุษย์ อาจทำให้เกิดความไม่ลงรอยกับการคุ้มครองวัฒนธรรมและสิทธิการใช้ทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น (Bridgewater & Walton, 1996; Rotherham, 2008)

เมื่อเชื่อมโยงแนวคิดเหล่านี้กับพื้นที่ผาดอกเสี้ยว ช่วยอธิบายว่าเส้นทางธรรมชาติไม่ได้เป็นเพียงโครงสร้างสาธารณะเพื่อการเข้าถึง แต่เป็นส่วนหนึ่งของภูมิทัศน์ที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ยาวนานระหว่างป่าต้นน้ำ แหล่งน้ำ ระบบเกษตรบนพื้นที่สูง และชุมชนชาวปกาเกอญอ ซึ่งร่วมกันผลิตทั้งคุณค่าทางนิเวศและคุณค่าทางวัฒนธรรมในพื้นที่เดียวกัน (Agnoletti, 2006; Bridgewater & Rotherham, 2019)

4.2 ความสัมพันธ์คน-ป่า-วัฒนธรรม

สาระสำคัญของภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรมคือ การยอมรับว่าธรรมชาติและวัฒนธรรมไม่อาจแยกจากกัน เนื่องจากกิจกรรมของมนุษย์ได้ประทับรอยลงบนภูมิประเทศ ขณะเดียวกันธรรมชาติก็เป็นตัวกำหนดเงื่อนไขในการดำรงชีวิตและการปรับตัวของมนุษย์ (Agnoletti, 2006; Nassauer, 1995) นัยสำคัญของแนวคิดนี้คือ ป่าและระบบนิเวศมิได้มีสถานะเป็นทรัพยากรสากลที่มีความหมายเหมือนกันในทุกพื้นที่ หากแต่ถูกตีความและให้คุณค่าผ่านโลกทัศน์ วัฒนธรรม และสถาบันทางสังคมของผู้คนในแต่ละบริบท (Nassauer, 1995; Bridgewater & Walton, 1996)

ภายใต้กรอบแนวคิดภูมิทัศน์ชีววัฒนธรรม งานวิจัยจำนวนหนึ่งชี้ให้เห็นว่าองค์ความรู้ท้องถิ่น เช่น ความรู้การใช้พืช พิธีกรรม ข้อห้าม และจริยธรรมการใช้ทรัพยากร มิได้เป็นเพียงมิติทางวัฒนธรรม หากแต่เป็นกลไกสำคัญที่ทำให้สังคมสามารถอยู่ร่วมกับระบบนิเวศได้อย่างสมดุลและยั่งยืน (Berkes et al., 1995; Pretty et al., 2009) อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างคน-ป่า-วัฒนธรรมมิได้หยุดนิ่ง หากเปลี่ยนแปลงไปตามแรงขับเคลื่อนของเศรษฐกิจ การเมือง เทคโนโลยี และการท่องเที่ยว ซึ่งอาจส่งผลต่อรูปแบบการใช้พื้นที่และคุณค่าที่สังคมมอบให้แก่ภูมิทัศน์ (Turnhout et al., 2013; Rozzi, 2018)

ในบริบทของชุมชนชาวปกาเกอญอ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าสะท้อนผ่านแนวคิดอยู่กับป่า ซึ่งมองป่า ภูเขา และต้นน้ำในฐานะระบบชีวิตที่มนุษย์เป็นส่วนหนึ่ง มิใช่ทรัพยากรที่แยกขาดจากวิถีชีวิต แนวคิดดังกล่าวปรากฏผ่านวิถีปฏิบัติ อาทิ การใช้ทรัพยากรอย่างพอประมาณ การเคารพพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ การหลีกเลี่ยงการรบกวนระบบต้นน้ำ และการปล่อยให้กระบวนการธรรมชาติดำเนินไปตามสมดุลของระบบนิเวศ ซึ่งสอดคล้องกับกรอบความรู้เชิงนิเวศดั้งเดิม (Traditional

Ecological Knowledge: TEK) และแนวคิดภูมิทัศน์ชีววัฒนธรรมที่เน้นความสัมพันธ์เชิงพลวัตระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม (Berkes et al., 1995; นฤพนธ์ ตัวงวิเศษ, 2565; วัชรารินทร์ วงศ์ขานิติ, 2564; Pretty et al., 2009)

การทำความเข้าใจความสัมพันธ์คน-ป่า-วัฒนธรรมในพื้นที่ผาดอกเสี้ยว สามารถจำแนกประเด็นที่เกี่ยวข้องกับงานภูมิสถาปัตยกรรมออกเป็น 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ ประการแรก ความหมายของพื้นที่ในมิติวัฒนธรรมและการใช้ประโยชน์ เช่น การเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่เปราะบางทางนิเวศ หรือพื้นที่ทำกินของชุมชน ซึ่งมีอิทธิพลโดยตรงต่อการคิดว่าสิ่งใดควรทำหรือไม่ควรทำในกระบวนการออกแบบและการจัดการภูมิทัศน์ แนวคิดดังกล่าวสะท้อนว่าภูมิทัศน์ไม่ได้เป็นเพียงพื้นที่ทางกายภาพ หากแต่เป็นพื้นที่ที่อัดแน่นด้วยคุณค่า ความหมาย และบรรทัดฐานทางสังคมที่นักออกแบบจำเป็นต้องตระหนักและเคารพ (Nassauer, 1995; Bridgewater & Walton, 1996)

ประการที่สอง ความรู้และข้อปฏิบัติของชุมชนท้องถิ่นทำหน้าที่เสมือนชุดกติกาการอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติ อันเกิดจากประสบการณ์สะสมและการปรับตัวกับสภาพแวดล้อมในระยะยาว องค์ความรู้ดังกล่าวสามารถถอดแปลงเป็นหลักการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับระบบนิเวศ เช่น การลดการแทรกแซงพื้นที่ การเคารพทิศทางน้ำ และการใช้วัสดุท้องถิ่นที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ (Berkes et al., 1995; Pretty et al., 2009)

ประการสุดท้าย กระบวนการสมัยใหม่ เช่น การท่องเที่ยวเชิงพาณิชย์และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน อาจนำไปสู่การสร้างภูมิทัศน์ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันหลายพื้นที่ หรือภาวะความเป็นเนื้อเดียวกันทางชีววัฒนธรรม (Biocultural Homogenization) ซึ่งส่งผลให้คุณค่าเฉพาะถิ่นและความหลากหลายทางวัฒนธรรม-นิเวศลดลง หากการออกแบบและการจัดการขาดการยึดโยงกับความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรม-นิเวศของพื้นที่ (Rozzi, 2018) ประเด็นดังกล่าวสะท้อนบทบาทสำคัญของงานภูมิสถาปัตยกรรมในฐานะกลไกที่ช่วยรักษาความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรมควบคู่กันไป

4.3 ภูมิทัศน์ในฐานะระบบพลวัต

ผลงานวิชาการที่ผ่านมาเสนอให้มองภูมิทัศน์เป็นระบบสังคม-นิเวศ (Social-Ecological System) ที่เปลี่ยนแปลงต่อเนื่อง มากกว่าภาพนิ่งของธรรมชาติหรือวัฒนธรรม (Bridgewater & Rotherham, 2019; Turnhout et al., 2013) ประเด็นนี้สำคัญต่อการออกแบบเส้นทางธรรมชาติ เพราะการออกแบบไม่ได้จบที่กายภาพ แต่เกี่ยวข้องกับวงจรการใช้งาน การบำรุงรักษา พฤติกรรมผู้ใช้ กติกาการจัดการ และการเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาลของดิน-น้ำ-พืชพรรณ (Rotherham, 2014; Turnhout et al., 2013)

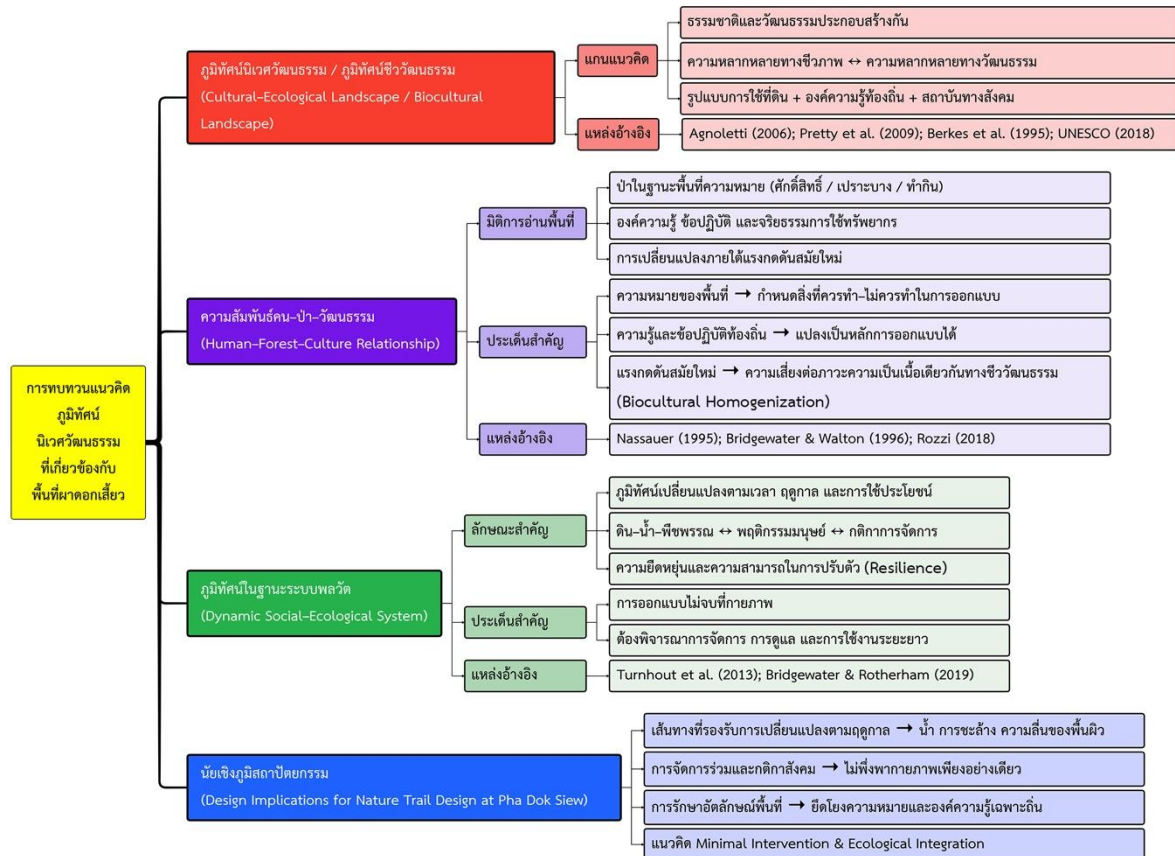
แนวคิดเรื่องพลวัตยังสัมพันธ์กับความยืดหยุ่นของระบบ (Resilience) และความสามารถในการปรับตัวของผู้คนและระบบนิเวศภายใต้แรงกดดันใหม่ ๆ ซึ่งทำให้การคุ้มครองธรรมชาติจำเป็นต้องพิจารณาควบคู่กับวิถีชีวิตและการใช้ทรัพยากร ไม่ใช่การกั้นคนออกจากพื้นที่เสมอไป (Berkes et al., 1995; Turnhout et al., 2013) อีกด้านหนึ่ง ผลงานวิชาการได้ชี้ให้เห็นว่าภูมิทัศน์อาจถูกทำให้เหมือนกันไปหมดจากการพัฒนาและการท่องเที่ยว หากการจัดการไม่ยึดโยงกับเฉพาะถิ่นและกลไกสังคมในพื้นที่ (Rozzi, 2018)

เมื่อนำแนวคิดการมองภูมิทัศน์ในฐานะระบบพลวัตมาประยุกต์ใช้กับพื้นที่ผาดอกเสี้ยว จะช่วยให้การกำหนดโจทย์เชิงภูมิสถาปัตยกรรมมีความชัดเจนและสอดคล้องกับบริบทพื้นที่มากยิ่งขึ้น ประเด็นสำคัญที่ควรพิจารณาประกอบด้วยหลายมิติ

ประการแรก การออกแบบเส้นทางศึกษาธรรมชาติควรคำนึงถึงความเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาลของระบบน้ำ กระบวนการชะล้างพังทลายของดิน และสภาพความลื่นไถลของพื้นผิว ซึ่งเป็นลักษณะพลวัตของภูมิทัศน์ป่าต้นน้ำ การออกแบบที่ยืดหยุ่นและตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะช่วยลดผลกระทบต่อระบบนิเวศและเพิ่มความปลอดภัยในการใช้งาน (Turnhout et al., 2013)

ประการที่สอง การคงอยู่ของคุณค่าเชิงนิเวศ-วัฒนธรรมของพื้นที่ที่ไม่สามารถพึ่งพาการออกแบบเชิงกายภาพเพียงอย่างเดียว หากแต่จำเป็นต้องอาศัยกติกา กลไกการดูแลรักษา และกระบวนการจัดการร่วมระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะชุมชนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การใช้ประโยชน์พื้นที่เป็นไปอย่างสมดุลและยั่งยืน (Bridgewater & Rotherham, 2019)

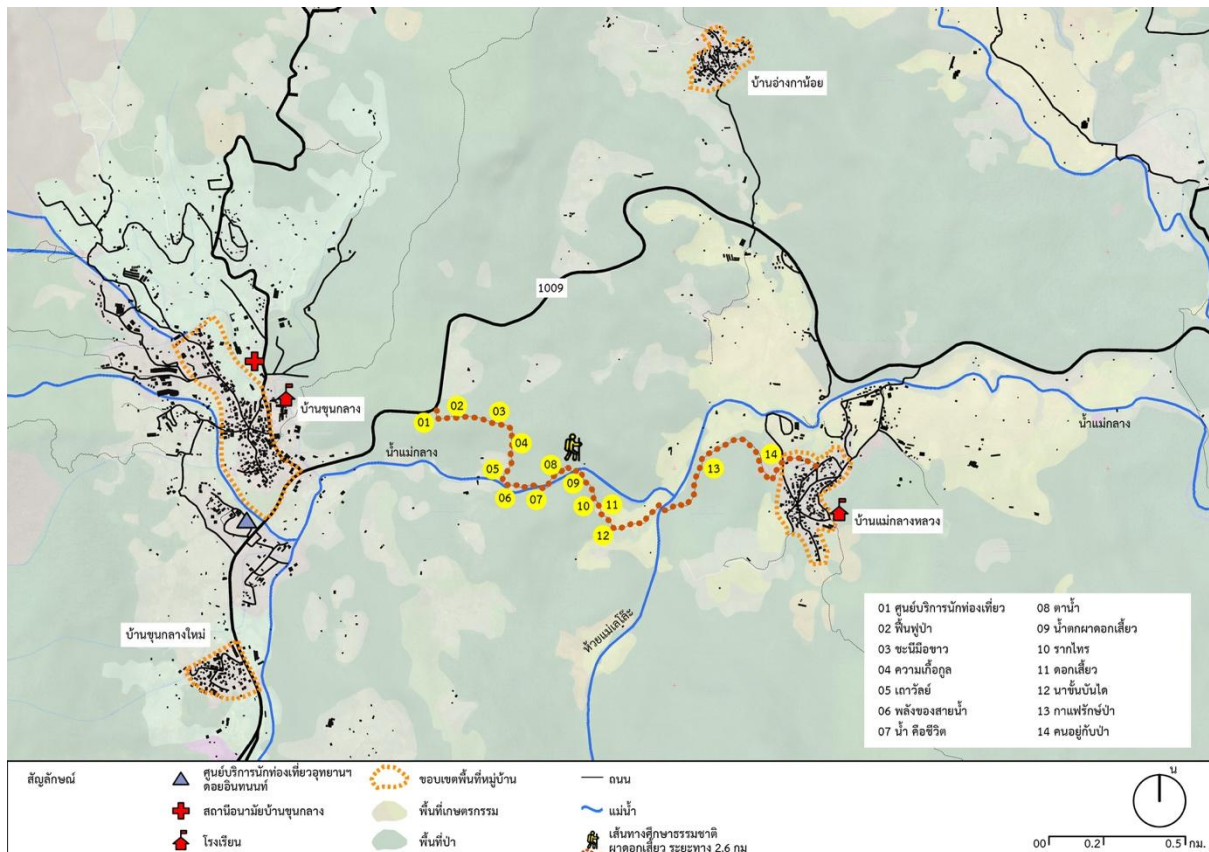
ประการสุดท้าย การรักษาอัตลักษณ์ของพื้นที่ผาดอกเสี้ยวควรให้ความสำคัญกับการต้านทานแรงกดดันจากกระบวนการ “ทำให้เหมือนกัน” ของการพัฒนาและการท่องเที่ยว ผ่านการยึดโยงกระบวนการออกแบบเข้ากับความหมายของพื้นที่และองค์ความรู้เฉพาะถิ่นในฐานะฐานคิดหลัก ทั้งในเชิงวัฒนธรรม นิเวศ และประสบการณ์ของผู้ใช้พื้นที่ (Rozzi, 2018; Nassauer, 1995)

ภาพที่ 1 กรอบการทบทวนแนวคิดภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ผาดอกเสี้ยว

5. ลักษณะของพื้นที่ผาดอกเสี้ยว (Site Characteristics)

พื้นที่ผาดอกเสี้ยวตั้งอยู่ตามแนวเส้นทางศึกษาธรรมชาติภายในเขตอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ บริเวณกิโลเมตรที่ 30 ของถนนสายจอมทอง-ดอยอินทนนท์ ต่อเนื่องไปจนถึงหมู่บ้านแม่กลางหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ เส้นทางมีความยาวประมาณ 2.6 กิโลเมตร เชื่อมพื้นที่ป่าดิบเขาตอนล่าง ลำห้วยและน้ำตกผาดอกเสี้ยว พื้นที่นาขั้นบันได และเขตที่อยู่อาศัยของชุมชนชาวปกาเกอะญอ เข้าไว้ด้วยกันอย่างต่อเนื่อง (Landscape Connectivity)

ภาพที่ 2 ตำแหน่งและแนวเส้นทางผาดอกเสี้ยว แสดงการเชื่อมต่อจากป่าต้นน้ำสู่พื้นที่นาขั้นบันไดและชุมชนชาวปกากะญอ บ้านแม็กกลางหลวง ซึ่งสะท้อนบทบาทของเส้นทางในฐานะแกนเชื่อมภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรม
หมายเหตุ ปรับปรุงจากภาพถ่ายดาวเทียมจาก Google Maps พ.ศ. 2569

ลักษณะการเชื่อมโยงดังกล่าวสะท้อนความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์จากพื้นที่ป่าต้นน้ำสู่พื้นที่ทำกินและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์อย่างชัดเจน เส้นทางผาดอกเสี้ยวจึงมิได้เป็นเพียงทางเดินชมธรรมชาติ หากแต่ทำหน้าที่เป็นแกนหลักของภูมิทัศน์ (Landscape Spine) ที่เชื่อมโยงระบบนิเวศกับวิถีชีวิตของชุมชน ทั้งในแง่การใช้พื้นที่ (Land Use) การรับรู้ภูมิประเทศ (Landscape Perception) และการถ่ายทอดความหมายทางนิเวศและวัฒนธรรมแก่ผู้มาเยือน (Landscape Interpretation)

5.1 ระบบนิเวศและภูมิทัศน์ (Ecological & Physical Landscape)

จุดเริ่มต้นของเส้นทางผาดอกเสี้ยวตั้งอยู่ในเขตป่าดิบเขาในระดับล่าง (Lower Montane Evergreen Forest) ที่ระดับความสูงมากกว่า 1,200 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง พื้นที่มีสภาพอากาศเย็นชื้นตลอดปี และมักมีหมอกปกคลุม ส่งผลให้เกิดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการเจริญเติบโตของพืชพรรณเฉพาะถิ่น เช่น มอส ไผ่เคน และเฟิร์นหลากหลายชนิด โครงสร้างป่ามีความซับซ้อนในแนวดิ่ง (Vertical Stratification) ประกอบด้วยชั้นเรือนยอดไม้ใหญ่ ชั้นไม้รอง และพืชพื้นล่างที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง

ไม้วงศ์ก่อเป็นองค์ประกอบเด่นของป่าดิบเขาบริเวณนี้ ทำหน้าที่ทั้งเป็นโครงสร้างหลักของเรือนยอด (Canopy Structure) และเป็นแหล่งอาหารของสัตว์ป่าหลายชนิด ระบบรากของไม้ใหญ่จำนวนมากโผล่พ้นผิวดิน ผนวกกับพื้นดินที่ชุ่มชื้นและปกคลุมด้วยมอส ก่อให้เกิดระบบนิเวศขนาดเล็ก (Microhabitat) ที่มีความเปราะบางและไวต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ การจัดการเส้นทางในพื้นที่ดังกล่าวจึงต้องคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับของระบบนิเวศ (Ecological Resilience) และผลกระทบจากการเหยียบย่ำและการไหลบ่าของน้ำฝน (Surface Runoff)

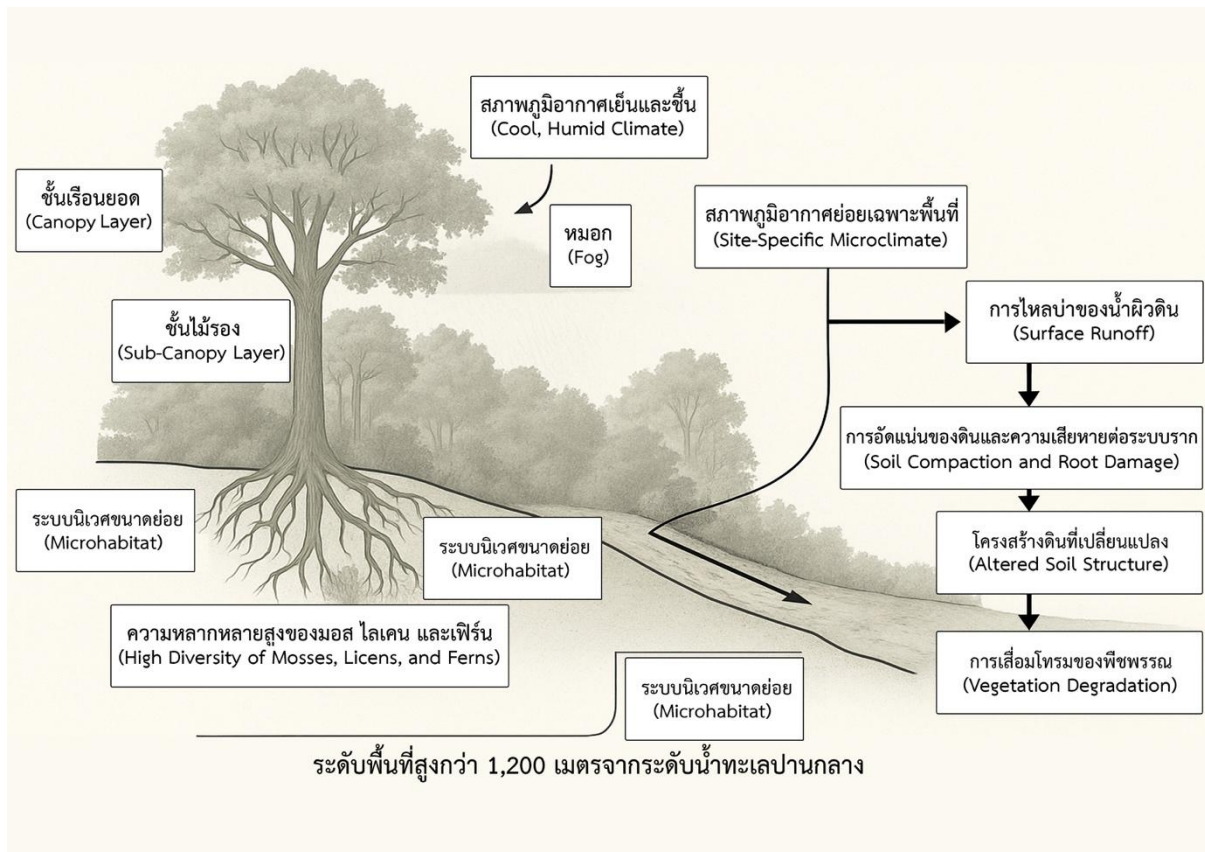
ตลอดแนวเส้นทางมีลำห้วยสายย่อยและน้ำตกผาดอกเสี้ยวเป็นองค์ประกอบสำคัญของภูมิลักษณะ (Hydrological Features) น้ำตกผาดอกเสี้ยว หรือที่รู้จักในชื่อน้ำตกรักจิ้ง เกิดจากการไหลของลำห้วยผ่านชั้นหินหลายระดับ พื้นที่รอบลำห้วยและน้ำตกประกอบด้วยลานหินชุ่มน้ำ แอ่งน้ำ และตลิ่งที่มีมอสและพืชริมน้ำขึ้นหนาแน่น พื้นที่เหล่านี้จัดเป็นบริเวณอ่อนไหวสูง (Ecologically Sensitive Area) ต่อการรบกวนและการก่อสร้างถาวร

ภาพที่ 3 น้ำตกผาดอกเสี้ยวและลำห้วยตามแนวเส้นทาง
ซึ่งเป็นพื้นที่อ่อนไหวทางนิเวศและมีบทบาทสำคัญต่อระบบน้ำของกลุ่มน้ำแม่กลาง

ในเชิงภูมิลักษณะ เส้นทางผาดอกเสี้ยวตั้งอยู่ในตอนบนของกลุ่มน้ำแม่กลาง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบป่าต้นน้ำสำคัญของ ดอยอินทนนท์ ระบบรากไม้ ลำห้วย และชั้นดินอินทรีย์ทำหน้าที่ร่วมกันในการชะลอน้ำ (Water Retention) กักเก็บความชื้น และลดการพังทลายของดิน (Soil Erosion Control) คุณค่าดังกล่าวทำให้พื้นที่นี้มีความสำคัญทั้งต่อความหลากหลายทางชีวภาพและต่อความมั่นคงด้านน้ำของชุมชนในพื้นที่ตอนล่าง (Downstream Dependency)

ด้วยเหตุนี้ การออกแบบเส้นทางและโครงสร้างพื้นฐานในพื้นที่ผาดอกเสี้ยวจึงจำเป็นต้องยึดหลักการแทรกแซงพื้นที่ให้น้อยที่สุด (Minimal Intervention) และการออกแบบให้สอดคล้องกับกระบวนการของระบบนิเวศ (Ecological Integration) โดยลดการตัดปรับพื้นดิน การใช้วัสดุถาวร และการก่อสร้างที่อาจรบกวนการทำงานของระบบป่าต้นน้ำ ทั้งนี้ แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับกรอบแนวคิดภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรมและความรู้เชิงนิเวศดั้งเดิมที่เน้นการอยู่ร่วมกับระบบธรรมชาติอย่างสมดุล และลดผลกระทบจากกิจกรรมมนุษย์ (Berkes et al., 1995; Agnoletti & Rotherham, 2015; UNESCO, 2018)

ภาพที่ 4 แผนผังการวิเคราะห์ระบบนิเวศและภูมิลักษณะของเส้นทางศึกษาธรรมชาติผาดอกเสี้ยว

5.2 บริบทวัฒนธรรมชาวปกาเกอะญอ (Cultural Context)

ปลายทางของเส้นทางผาดอกเสี้ยวเชื่อมเข้าสู่ชุมชนชาวปกาเกอะญอ บ้านแม่กลางหลวง ซึ่งมีวิถีชีวิตและโลกทัศน์ที่ผูกพันกับป่าและน้ำอย่างแนบแน่น ชุมชนแห่งนี้มีระบบความรู้เชิงนิเวศดั้งเดิม (Traditional Ecological Knowledge: TEK) ที่สั่งสมผ่านการอยู่อาศัยและการจัดการภูมิทัศน์ภูเขามาอย่างยาวนาน ทั้งในด้านการทำกิน พิธีกรรม และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

วิถีชีวิตของชุมชนผูกพันกับการเกษตรบนพื้นที่สูง การทำไร่หมุนเวียน การปลูกข้าว การปลูกกาแฟ และการเก็บหาอาหารป่า การดำรงชีพดังกล่าวไม่เพียงเป็นกระบวนการผลิตอาหาร หากแต่เป็นพื้นที่ของการเรียนรู้และถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับดิน น้ำ ฤดูกาล และพืชพรรณ ผ่านการทำงานร่วมกันในครอบครัวและชุมชน

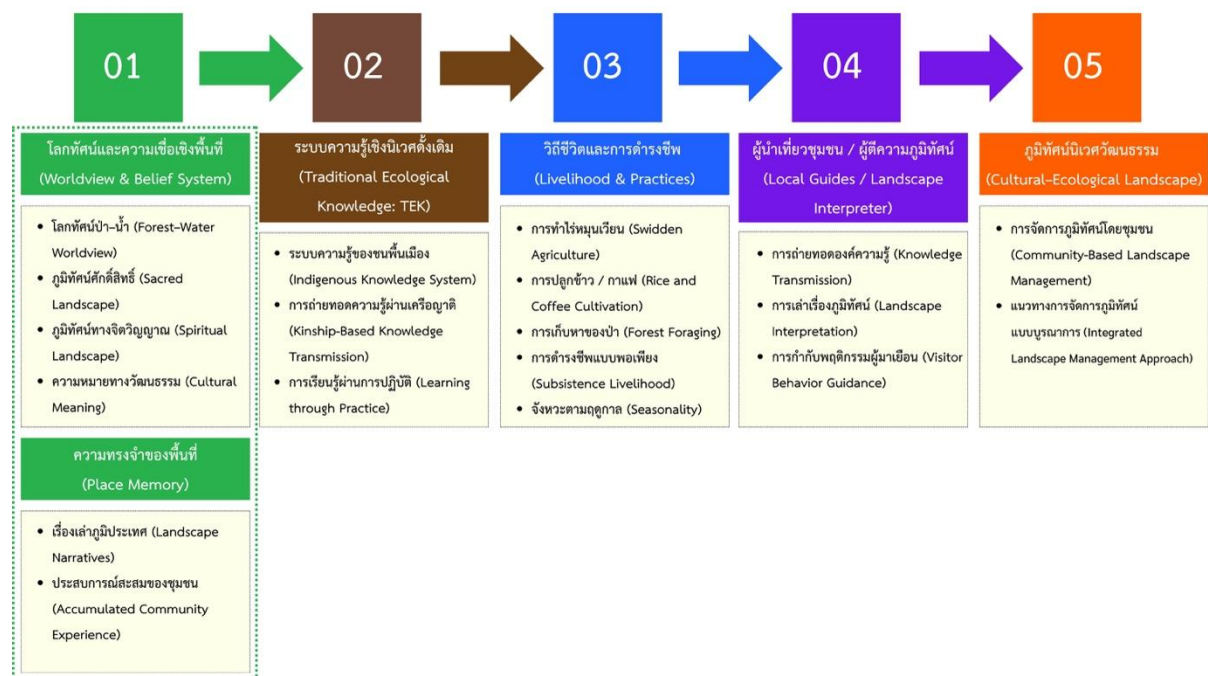
ในด้านความเชื่อ ชาวปกาเกอะญอมองว่าป่า ภูเขา และต้นน้ำเป็นพื้นที่ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ (Sacred Landscape) โดยการใช้พื้นที่ป่าและการเริ่มต้นกิจกรรมสำคัญทางการเกษตรต้องปฏิบัติตามพิธีกรรมและข้อห้าม เรื่องเล่าเกี่ยวกับภูมิประเทศ เช่น หน้าผา น้ำตก หรือแหล่งน้ำ จึงทำหน้าที่เป็นทั้งความทรงจำของพื้นที่ (Place Memory) และกรอบจริยธรรมเชิงพื้นที่ (Spatial Ethics) ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับภูมิทัศน์ในมิติทางวัฒนธรรมและนิเวศ (Berkes et al., 1995; Rotherham, 2014; นฤพนธ์ ดัวงวิเศษ, 2565; อาทิตย์ แวงโส และคณะ, 2564)

นาขั้นบันไดของชุมชนแม่กลางหลวงเป็นตัวอย่างเด่นของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สะท้อนภูมิปัญญาการจัดการน้ำ การปรับตัวต่อภูมิประเทศลาดชัน และความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ นาขั้นบันไดที่เปลี่ยนแปลงตามฤดูกาลทำให้เห็นจังหวะชีวิตและระบบการผลิตของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

ภาพที่ 5 นาขั้นบันไดของชุมชนชาวปกากะญอ บ้านแม่กลางหลวง สะท้อนภูมิปัญญาการจัดการน้ำและการปรับตัวต่อภูมิประเทศในพื้นที่สูง

แนวคิดคนอยู่กับป่าในบริบทชุมชนชาวปกากะญอ จึงมิใช่เพียงภาพอุดมคติ หากแต่เป็นระบบความสัมพันธ์ที่มีทั้ง กฎเกณฑ์ ข้อจำกัด และการต่อรองภายใต้บริบทของนโยบายป่าไม้และเขตอุทยานแห่งชาติ การท่องเที่ยวโดยชุมชนและการพัฒนาเส้นทางผาดอกเสี้ยวจึงกลายเป็นพื้นที่ที่ชุมชนใช้แสดงบทบาทในการจัดการและนิยามความหมายของภูมิทัศน์ (Community-Based Landscape Management) บทบาทของชุมชนแม่กลางหลวงในฐานะผู้จัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism: CBT) และผู้นำเที่ยวเฉพาะถิ่น ช่วยเสริมมิติทางวัฒนธรรมให้แก่เส้นทางผาดอกเสี้ยวอย่างชัดเจน ผู้นำเที่ยวทำหน้าที่เป็นผู้ตีความภูมิทัศน์ (Landscape Interpreter) ถ่ายทอดเรื่องราว ความรู้ และคุณค่าของป่าและน้ำผ่านประสบการณ์การเดินทางร่วมกันบนเส้นทาง

ภาพที่ 6 แผนผังการวิเคราะห์บริบทวัฒนธรรมของเส้นทางศึกษาธรรมชาติผาดอกเสี้ยว

บริบทวัฒนธรรมของชุมชนแม่กลางหลวงทำให้ผาดอกเสี้ยวเป็นมากกว่าพื้นที่ธรรมชาติ หากแต่เป็นภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรม (Cultural-Ecological Landscape) ที่หลอมรวมระบบนิเวศ วิถีชีวิต และความหมายทางวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน การออกแบบเส้นทางธรรมชาติในบริบทนี้จึงจำเป็นต้องคำนึงถึงทั้งมิติทางกายภาพและมิติทางสังคมวัฒนธรรมควบคู่กันไป (Integrated Landscape Approach)

ตารางที่ 1 การวิเคราะห์ลักษณะของพื้นที่ผาดอกเสี้ยวภายใต้กรอบแนวคิดภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรม (Cultural-Ecological Landscape)

องค์ประกอบพื้นที่	ลักษณะเฉพาะของผาดอกเสี้ยว	มิติทางนิเวศ	มิติทางวัฒนธรรม	การตีความภายใต้แนวคิดภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรม
ประเภทภูมิประเทศ	ป่าดิบเขาระดับล่างพื้นที่ลาดชันป่าต้นน้ำ	ระบบป่าที่มีความชุ่มชื้นสูง ความหลากหลายชีวภาพสูง ไวต่อการรบกวน	พื้นที่ป่าถูกมองเป็นแหล่งชีวิตและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์	ภูมิประเทศไม่ใช่เพียงกายภาพ แต่เป็นพื้นที่ที่นิเวศและความเชื่อพัฒนาไปพร้อมกัน
โครงสร้างป่า	ไม้วงศ์ก่อ เรือนยอดหนาแน่น มอส-เฟิร์น	สร้าง Microhabitat สำคัญ ควบคุมอุณหภูมิและความชื้น	ป่าถูกใช้เป็นแหล่งอาหาร ยา และวัสดุโดยมีกฎเกณฑ์กำกับ	โครงสร้างป่าเป็นผลจากการจัดการร่วมระหว่างธรรมชาติและมนุษย์
ระบบน้ำ	ลำห้วย น้ำตก ผาดอกเสี้ยว แอ่งน้ำ	แหล่งต้นน้ำ ชะลอน้ำลดการพังทลายของดิน	น้ำมีสถานะศักดิ์สิทธิ์ต้องขออนุญาตก่อนใช้	ระบบน้ำเป็นทั้งโครงสร้างนิเวศและโครงสร้างเชิงจริยธรรม
เส้นทางธรรมชาติ	เส้นทางยาว 2.6 กม. เดินตามร่องภูมิประเทศ	ลดการตัดปรับหน้าดินลดผลกระทบต่อระบบราก	เป็นเส้นทางดั้งเดิมของชุมชน ใช้สัญจรและทำกิน	เส้นทางเป็นผลผลิตของการปรับตัวร่วมระหว่างคนกับภูมิประเทศ
พื้นที่เกษตรกรรม	นาขั้นบันไดใกล้หมู่บ้าน	ระบบจัดการน้ำที่สอดคล้องกับภูมิประเทศลาดชัน	แสดงความร่วมมือของชุมชนและจังหวัดยุคอุตสาหกรรม	ภูมิทัศน์เกษตรคือส่วนหนึ่งของระบบนิเวศไม่แยกจากป่า
การใช้วัสดุ	ไม้ไผ่ ไม้ หินท้องถิ่น	วัสดุย่อยสลายได้คาร์บอนต่ำ	สะท้อนภูมิปัญญาการก่อสร้างแบบดั้งเดิม	วัสดุเป็นตัวกลางเชื่อมเทคโนโลยีกับวัฒนธรรม
กิจกรรมมนุษย์	เดินป่า นำเที่ยวเก็บของป่า ทำพิธี	ใช้พื้นที่แบบจำกัดฤดูกาล ลดแรงกดดันระบบนิเวศ	มีกฎ ข้อห้ามและพิธีกรรมควบคุมการใช้พื้นที่	กิจกรรมมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศไม่ใช่สิ่งแปลกปลอม
บทบาทชุมชน	ผู้นำเที่ยว CBT ชุมชนแม่กลางหลวง	ช่วยเผ่าระวังและดูแลทรัพยากร	ถ่ายทอดเรื่องเล่า ความรู้และอัตลักษณ์	ชุมชนเป็นผู้ดูแลและผู้ตีความภูมิทัศน์
การรับรู้ของผู้มาเยือน	เดินผ่านป่า-น้ำ-นา-หมู่บ้าน	เกิดการเรียนรู้ระบบนิเวศจากประสบการณ์ตรง	รับรู้ความหมายผ่านเรื่องเล่าและการนำชม	ภูมิทัศน์ทำหน้าที่เป็น“สื่อการเรียนรู้”เชิงนิเวศ-วัฒนธรรม

ตารางที่ 1 การวิเคราะห์ลักษณะของพื้นที่ผาดอกเลี้ยวภายใต้กรอบแนวคิดภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรม (Cultural-Ecological Landscape) (ต่อ)

องค์ประกอบพื้นที่	ลักษณะเฉพาะของผาดอกเลี้ยว	มิติทางนิเวศ	มิติทางวัฒนธรรม	การตีความภายใต้แนวคิดภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรม
พลวัตของพื้นที่	เปลี่ยนแปลงตามฤดูกาลและนโยบาย	ระบบนิเวศปรับตัวตามสภาพแวดล้อม	วัฒนธรรมปรับตัวต่อการท่องเที่ยวและรัฐ	ภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรมเป็นระบบพลวัต ไม่หยุดนิ่ง

6. บทบาทของภูมิปัญญาชาวปกาเกอะญอ ในการออกแบบเส้นทางธรรมชาติร่วมสมัย

เพื่อทำความเข้าใจบทบาทของภูมิปัญญาชาวปกาเกอะญอในงานออกแบบเส้นทางธรรมชาติร่วมสมัย บทความนี้ได้สังเคราะห์องค์ความรู้จากการทบทวนวรรณกรรมด้านภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และทฤษฎีภูมิสถาปัตยกรรมเชิงนิเวศ โดยกระบวนการวิเคราะห์เริ่มจากการทำความเข้าใจความรู้เชิงพื้นที่ของชุมชนในฐานะฐานข้อมูลเชิงประสบการณ์ แล้วจึงเชื่อมโยงกับกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปสู่การสังเคราะห์เป็นหลักการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม และพัฒนาเป็นนัยเชิงออกแบบที่สามารถประยุกต์ใช้ได้จริงในบริบทของพื้นที่ศึกษา

ตารางที่ 2 นำเสนอกรอบสังเคราะห์เชิงแนวคิด (Framework / Design Implications) ที่แสดงให้เห็นว่าภูมิปัญญาชาวปกาเกอะญอ สามารถแปลงเป็นหลักการออกแบบเส้นทางธรรมชาติได้อย่างเป็นระบบ ทั้งในมิติการจัดการภูมิประเทศ การก่อสร้าง การสื่อความหมาย และการจัดการพื้นที่ โดยยึดแนวคิดภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรม เป็นแกนกลางของการวิเคราะห์

ตารางที่ 2 กรอบสังเคราะห์บทบาทของภูมิปัญญาชาวปกาเกอะญอ ในการออกแบบเส้นทางธรรมชาติร่วมสมัย

มิติการวิเคราะห์	ภูมิปัญญาชาวปกาเกอะญอ	แนวคิดภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรม	หลักการภูมิสถาปัตยกรรม	การออกแบบเส้นทางธรรมชาติ
การจัดการภูมิประเทศ	การอ่านความลาดชัน แนวน้ำ รากไม้ และพื้นที่อ่อนไหว หลีกเลี่ยงการตัดปรับพื้นที่	ภูมิทัศน์ในฐานะระบบความสัมพันธ์ระหว่างคน-ป่า-พื้นที่	การแทรกแซงพื้นที่ให้น้อยที่สุด (Minimal Intervention) (Nassauer, 1995; Rotherham, 2014; UNESCO, 2018) การออกแบบสอดคล้องธรรมชาติ (Design with Nature)	วางแผนเส้นทางตามภูมิประเทศเดิม ลดการขุดตัดหน้าดินยกพื้นหรือเบี่ยงแนวในพื้นที่เปราะบาง
การจัดการน้ำและดิน	ความรู้เรื่องทิศทางน้ำ ฤดูกาล และพื้นที่ชุ่มน้ำขนาดเล็กขนาดย่อย	ภูมิทัศน์ต้นน้ำและความเชื่อมโยงพื้นที่ตอนบน-ตอนล่าง	การออกแบบที่ไวต่อน้ำ (Water-Sensitive Design) การบูรณาการระบบนิเวศ (Ecological Integration)	ออกแบบทางเดินไม่ขวางการไหลของน้ำ ใช้วัสดุซึมน้ำลดการชะล้างและการกัดเซาะ
เทคนิคก่อสร้างพื้นถิ่น	การใช้วัสดุท้องถิ่น เช่น ไม้ ไม้ไผ่ หิน และเทคนิคผูก มัด ช่อมแซมได้	ความรู้เชิงพื้นที่ (Place-Based Knowledge)	การก่อสร้างผลกระทบต่ำ (Low-Impact Construction) ความแท้ของวัสดุ (Material Authenticity)	ใช้วัสดุจากพื้นที่หรือใกล้เคียงออกแบบโครงสร้างถอดเปลี่ยน และซ่อมได้ ลดการใช้วัสดุถาวร

ตารางที่ 2 กรอบสังเคราะห์บทบาทของภูมิปัญญาชาวปกากะญอ ในการออกแบบเส้นทางธรรมชาติร่วมสมัย (ต่อ)

มิติการวิเคราะห์	ภูมิปัญญาชาวปกากะญอ	แนวคิดภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรม	หลักการภูมิสถาปัตยกรรม	การออกแบบเส้นทางธรรมชาติ
พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และข้อห้าม	ความเชื่อเกี่ยวกับป่า น้ำตก และพื้นที่ต้องห้าม	โลกทัศน์เชิงความสัมพันธ์ (Relational Ontology)	จริยธรรมในการออกแบบภูมิทัศน์ (Ethical Landscape Design)	กำหนดโซนจำกัดการเข้าถึงหลีกเลี่ยงโครงสร้างถาวรออกแบบด้วยความเคารพเชิงสัญลักษณ์
ประสบการณ์การเดินทาง	การเดินป่าในฐานะกระบวนการเรียนรู้ผ่านประสาทสัมผัส	ภูมิทัศน์ในฐานะกระบวนการและประสบการณ์	การออกแบบลำดับประสบการณ์ (Sequential Landscape Experience)	ออกแบบจังหวะพื้นที่เปิดปิดใช้มุมมอง เสียงน้ำ และพื้นผิวเพื่อสร้างประสบการณ์
การสื่อความหมายพื้นที่	เรื่องเล่า พิธีกรรมและบทบาทผู้นำเที่ยวชุมชน	ภูมิทัศน์ในฐานะสื่อความหมาย	การออกแบบเชิงตีความ (Interpretive Landscape Design)	ลดการใช้ป้ายข้อมูลแข็งตัว ออกแบบพื้นที่รองรับการเล่าเรื่องส่งเสริมบทบาทมัคคุเทศก์ท้องถิ่น
การจัดการและธรรมาภิบาล	การใช้กติกาชุมชนและการจัดการร่วม	การจัดการร่วมหลายภาคส่วน (Collaborative Governance)	การออกแบบแบบมีส่วนร่วม (Participatory Design)	ออกแบบควบคุมระบบจัดการเชื่อมเส้นทางกับรายได้และบทบาทชุมชน
การปรับตัวและพลวัต	การประยุกต์ความรู้เดิมกับบริบทที่เปลี่ยนแปลง	ภูมิทัศน์ในฐานะระบบพลวัต	การออกแบบภูมิทัศน์เชิงปรับตัว (Adaptive Landscape Design)	เปิดโอกาสให้ปรับเปลี่ยนตามฤดูกาลรองรับการใช้งานในอนาคต

7. แนวทางบูรณาการองค์ความรู้ท้องถิ่นในงานออกแบบเส้นทางธรรมชาติผาดอกเสี้ยว

การออกแบบเส้นทางศึกษาธรรมชาติในพื้นที่ผาดอกเสี้ยวไม่อาจพิจารณาเพียงมิติทางกายภาพของภูมิประเทศ หากแต่ต้องบูรณาการองค์ความรู้ท้องถิ่นของชุมชนชาวปกากะญอ ซึ่งสะท้อนความเข้าใจพื้นที่ผ่านประสบการณ์การอยู่อาศัย การเดินป่า การทำกิน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติข้ามรุ่น องค์ความรู้ดังกล่าวสอดคล้องกับองค์ความรู้เชิงนิเวศดั้งเดิม และสามารถแปลงเป็นหลักการออกแบบเส้นทางธรรมชาติร่วมสมัยได้อย่างเป็นรูปธรรม

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาการพัฒนาเส้นทางผาดอกเสี้ยวในช่วงปี พ.ศ. 2562 และการปรับปรุงในช่วงปี พ.ศ. 2565-2566 พบว่ามีทั้งส่วนที่สอดคล้องและส่วนที่ยังมีความตึงเครียดกับหลักการดังกล่าว การวิเคราะห์เชิงวิพากษ์สามารถจำแนกได้เป็น 6 ประเด็น ดังนี้

7.1 การออกแบบเส้นทางที่ตอบสนองต่อภูมิประเทศ (Topography-Responsive Trail Design)

แม้แนวเส้นทางหลักยังคงยึดตามร่องภูมิประเทศเดิมซึ่งสอดคล้องกับแนวปฏิบัติของชุมชนชาวปกากะญอ แต่ในช่วงของการพัฒนา โดยเฉพาะบริเวณที่มีการปรับปรุงเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวจำนวนมากในช่วงปี พ.ศ. 2565-2566 พบว่ามีการตัดปรับหน้าดินและทำขั้นบันไดที่แทรกแซงสภาพภูมิประเทศเดิม ลักษณะดังกล่าวสะท้อนความไม่สอดคล้องระหว่างการออกแบบตามภูมิประเทศกับการปรับพื้นที่เพื่อความสะดวกในการใช้งาน ซึ่งในบางกรณีอาจเพิ่มความเสี่ยงต่อการพังทลายของดินและกระทบต่อระบบรากไม้ในระยะยาว

7.2 การใช้วัสดุท้องถิ่นอย่างเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ (Context-Based Local Material Use)

การพัฒนาเส้นทางมีการใช้วัสดุท้องถิ่น เช่น ไม้และหิน ในหลายช่วง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการลดผลกระทบต่องสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตาม ในบางตำแหน่ง โดยเฉพาะจุดที่มีการใช้งานหนาแน่น มีการใช้วัสดุการหรือวัสดุสมัยใหม่ร่วมด้วยการเลือกใช้วัสดุในลักษณะผสมดังกล่าวช่วยเพิ่มความคงทน แต่ในขณะเดียวกันก็ลดความสามารถในการปรับตัวและซ่อมแซมโดยชุมชน ซึ่งขัดกับหลักการภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เน้นความยืดหยุ่นและการดูแลรักษาโดยชุมชนเอง

7.3 การประยุกต์เทคนิคก่อสร้างพื้นถิ่นในการออกแบบเส้นทาง (Vernacular Construction-Based Trail Design)

ในบางช่วงของเส้นทางยังคงปรากฏเทคนิคก่อสร้างแบบเรียบง่ายที่สอดคล้องกับบริบท เช่น การใช้ไม้หรือหินวางตามธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาในระยะหลังมีแนวโน้มของการใช้โครงสร้างถาวรมากขึ้น โดยเฉพาะในบริเวณที่ต้องควบคุมการไหลของน้ำ พบว่าบางส่วนมีการจัดการน้ำแบบรวมศูนย์มากกว่าการปล่อยให้น้ำไหลตามธรรมชาติ ซึ่งอาจเร่งการกัดเซาะในบางจุดและลดความสามารถของระบบนิเวศในการปรับสมดุลด้วยตนเอง

7.4 การออกแบบบนกรอบแนวคิดอยู่กับป่า (Living-with-Forest Design Philosophy)

แนวคิดอยู่กับป่าของชาวปกากะญอเน้นการอยู่ร่วมกับระบบนิเวศโดยไม่รบกวนสมดุลของพื้นที่ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาเส้นทางเพื่อการท่องเที่ยวทำให้เกิดโครงสร้างบางส่วนที่มีลักษณะถาวรและกำหนดรูปแบบการใช้พื้นที่อย่างตายตัว ลักษณะดังกล่าวสะท้อนการเปลี่ยนผ่านจากภูมิทัศน์ที่ปรับตัวได้ไปสู่ภูมิทัศน์ที่ถูกกำหนดรูปแบบ ซึ่งอาจลดความยืดหยุ่นของระบบและบทบาทของชุมชนในการปรับตัวตามบริบทที่เปลี่ยนแปลง

7.5 การจัดการน้ำ-ทางเดิน-ป่าแบบบูรณาการเชิงพื้นที่ (Vernacular-Integrated Water-Trail-Forest Management)

แม้เส้นทางยังคงรักษาความสัมพันธ์กับลำห้วยและน้ำตกในฐานะองค์ประกอบหลักของภูมิทัศน์ แต่การพัฒนาในช่วงนี้มีแนวโน้มของการควบคุมพื้นที่มากขึ้น เช่น การกำหนดจุดหยุดพักหรือจุดเข้าถึงน้ำตกอย่างชัดเจน แนวทางดังกล่าวช่วยลดผลกระทบจากการใช้งาน แต่ในขณะเดียวกันก็อาจลดความยืดหยุ่นของการใช้พื้นที่ตามจังหวะธรรมชาติ และอาจไม่สอดคล้องกับจริยธรรมเชิงพื้นที่ของชุมชนที่เน้นการใช้พื้นที่อย่างระมัดระวังและเคารพกระบวนการธรรมชาติ

7.6 บทบาทผู้นำเที่ยวชุมชนในฐานะผู้ตีความภูมิทัศน์ (Local Guides as Landscape Interpreters)

การจัดการเส้นทางผาดอกลีลาวดีจุดเด่นสำคัญคือการใช้ระบบผู้นำเที่ยวชุมชน ซึ่งสอดคล้องอย่างชัดเจนกับแนวคิดภูมิทัศน์ในฐานะสื่อความหมาย โดยผู้นำเที่ยวทำหน้าที่ถ่ายทอดองค์ความรู้และกำกับพฤติกรรมผู้มาเยือน อย่างไรก็ตาม การเพิ่มขึ้นของจำนวนนักท่องเที่ยวในช่วงหลัง อาจทำให้บทบาทดังกล่าวเผชิญข้อจำกัดในเชิงปริมาณ และมีแนวโน้มต้องพึ่งพาโครงสร้างหรือป้ายข้อมูลเพิ่มเติม ซึ่งอาจลดความเข้มข้นของการสื่อความหมายผ่านประสบการณ์ตรง

8. การอภิปรายผล

จากการทบทวนและสังเคราะห์งานวิชาการด้านภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน บทความปริทัศน์ฉบับนี้เสนอข้อค้นพบสำคัญ 3 ประเด็น โดยเน้นการเชื่อมโยงระหว่างกรอบแนวคิดเชิง

ทฤษฎีกับบริบทพื้นที่ผาดอกเสี้ยว พร้อมทั้งเปรียบเทียบกับงานศึกษาที่ผ่านมาในบริบทและศาสตร์ที่แตกต่างกัน รวมถึงกรณีศึกษาในต่างประเทศ เพื่อยกระดับการอภิปรายในเชิงสากล

ประการแรก เส้นทางในฐานะแกนของภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรม บทความนี้เสนอให้มองเส้นทางผาดอกเสี้ยวในฐานะแกนของภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรม ซึ่งทำหน้าที่เชื่อมโยงป่าต้นน้ำ ระบบน้ำ พื้นที่เกษตร และพื้นที่อยู่อาศัยของชุมชนเข้าด้วยกันอย่างต่อเนื่อง มุมมองนี้แตกต่างจากงานของ เทพ ประมิตร พงษ์พานิช และวราภรณ์ ดวงแสง (2564) ซึ่งอยู่ในกรอบของศาสตร์ด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยว โดยมุ่งเน้นการประเมินขีดความสามารถในการรองรับ (Carrying Capacity) ในเชิงปริมาณเป็นหลัก ขณะที่บทความนี้อยู่ในกรอบภูมิสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรม ซึ่งให้ความสำคัญกับรูปแบบเชิงพื้นที่และความสัมพันธ์เชิงระบบมากกว่าตัวชี้วัดเชิงปริมาณเพียงอย่างเดียว

ในระดับสากล แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับกรณีศึกษาของเส้นทางธรรมชาติในพื้นที่ภูเขา เช่น เส้นทางในอุทยานแห่งชาติและภูมิทัศน์วัฒนธรรมในยุโรป ที่การออกแบบเส้นทางถูกใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศและกิจกรรมมนุษย์ มากกว่าการเป็นเพียงโครงสร้างเพื่อการเข้าถึง (Agnolletti, 2006; Bridgewater & Rotherham, 2019)

ประการที่สอง การแปลงองค์ความรู้ท้องถิ่นสู่หลักการออกแบบ บทความนี้แสดงให้เห็นว่า ภูมิปัญญาปากเกาะญอสามารถถอดแปลงเป็นหลักการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมได้อย่างเป็นรูปธรรม ทั้งในด้านการอ่านภูมิประเทศ การจัดการน้ำ และดิน การหลีกเลี่ยงพื้นที่อ่อนไหว และการใช้วัสดุท้องถิ่น เมื่อเปรียบเทียบกับงานของ นฤพนธ์ ตัววิเศษ (2565) ซึ่งอยู่ในกรอบมานุษยวิทยาและมุ่งอธิบายภูมิทัศน์ในฐานะระบบความหมายทางวัฒนธรรม บทความนี้ขยายกรอบดังกล่าวไปสู่การประยุกต์ใช้ในเชิงออกแบบ โดยเชื่อมโยงโลกทัศน์ของชุมชนกับการตัดสินใจเชิงพื้นที่ในงานภูมิสถาปัตยกรรม

ในระดับสากล แนวคิดนี้สอดคล้องกับงานศึกษาเกี่ยวกับองค์ความรู้เชิงนิเวศดั้งเดิมที่ชี้ให้เห็นว่าองค์ความรู้ของชนพื้นเมืองสามารถนำมาใช้เป็นฐานในการออกแบบและจัดการภูมิทัศน์อย่างยั่งยืนได้ โดยเฉพาะในบริบทพื้นที่เปราะบาง เช่น ภูมิประเทศภูเขาและป่าต้นน้ำ (Berkes et al., 1995; Pretty et al., 2009)

ประการที่สาม เส้นทางในฐานะกลไกการจัดการและการเรียนรู้ บทความนี้เสนอให้มองเส้นทางผาดอกเสี้ยวเป็นทั้งพื้นที่เรียนรู้เชิงนิเวศ-วัฒนธรรม และกลไกการจัดการร่วมระหว่างชุมชน หน่วยงานรัฐ และผู้มาเยือน เส้นทางจึงไม่ใช่เพียงโครงสร้างทางกายภาพ แต่เป็นพื้นที่ที่สะท้อนกติกา อำนาจ และความสัมพันธ์ทางสังคม มุมมองนี้ช่วยเติมเต็มงานศึกษาที่ผ่านมาในบริบทไทย เช่น งานของ เทพ ประมิตร พงษ์พานิช (2564) และ วัชรารินทร์ วงศ์ขานิติ (2564) ที่เน้นการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยบทความนี้ชี้ให้เห็นบทบาทของ “การออกแบบเชิงพื้นที่” ในฐานะกลไกสำคัญในการรักษาคุณค่าเฉพาะถิ่น

ในระดับสากล แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาที่มองภูมิทัศน์เป็นระบบสังคม-นิเวศ (Social-Ecological System) ซึ่งเน้นความสัมพันธ์เชิงพลวัตระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ และบทบาทของการออกแบบในการสนับสนุนความยืดหยุ่นของระบบ (Turnhout et al., 2013; Rotherham, 2014)

9. สรุป

บทความปริทัศน์นี้มุ่งทำความเข้าใจเส้นทางศึกษาธรรมชาติผาดอกเสี้ยว อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ ในฐานะภูมิทัศน์ที่ธรรมชาติและวัฒนธรรมประกอบสร้างร่วมกัน ไม่ใช่ฉากธรรมชาติที่แยกขาดจากผู้คน เชื่อมป่าดิบเขาระดับล่าง ลำห้วย-น้ำตกผาดอกเสี้ยว นาขั้นบันได และชุมชนปากเกาะญอบ้านแม่กลางหลวง โดยมีการพัฒนาเป็นเส้นทางอย่างเป็นทางการปี พ.ศ. 2562 และปรับปรุงต่อเนื่องในช่วง พ.ศ. 2565-2566 ซึ่งทำให้คำถามเชิงออกแบบไม่อาจพิจารณาเฉพาะโครงสร้างพื้นฐานเพื่อท่องเที่ยว แต่ต้องพิจารณากระบวนการนิเวศป่าต้นน้ำ ความหมายเชิงวัฒนธรรม และกลไกการจัดการร่วมไปพร้อมกัน

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 บทความทบทวนแนวคิดภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรมและภูมิทัศน์ชีววัฒนธรรมที่ชี้ว่าความหลากหลายทางชีวภาพและความหลากหลายทางวัฒนธรรมพัฒนาไปพร้อมกันผ่านรูปแบบการใช้ที่ดิน องค์ความรู้ท้องถิ่น และสถาบันทางสังคม รวมถึงข้อถกเถียงเรื่องการอนุรักษ์ที่แยกคนออกจากธรรมชาติซึ่งอาจขัดกับการคุ้มครองวิถีชีวิตในพื้นที่จริง

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 บทความสังเคราะห์บทบาทภูมิปัญญาปกาเกาะอยู่ในฐานะความรู้เชิงนิเวศดั้งเดิมที่ฝังอยู่ในการอ่านภูมิประเทศ การหลบรากลม การจัดการน้ำฝน การใช้วัสดุและเทคนิคก่อสร้างพื้นถิ่น ตลอดจนบทบาทผู้นำเที่ยวในฐานะผู้ตีความภูมิทัศน์ ซึ่งช่วยให้เส้นทางเป็นพื้นที่เรียนรู้เชิงนิเวศ-วัฒนธรรมมากกว่าทางสัญจร

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 บทความเสนอแนวทางบูรณาการองค์ความรู้ท้องถิ่นสู่การออกแบบเส้นทางร่วมสมัยผาตอกเสี้ยว 6 ประเด็น ได้แก่ การวางแผนตามภูมิประเทศ การใช้วัสดุท้องถิ่นตามบริบท การประยุกต์เทคนิคก่อสร้างพื้นถิ่น การออกแบบบนจริยธรรมอยู่กับป่า การจัดการน้ำ-ทางเดิน-ป่าแบบบูรณาการ และการเสริมบทบาทผู้นำเที่ยวเป็นกลไกสื่อความหมาย เพื่อให้การพัฒนาเส้นทางลดการรบกวนพื้นที่เปราะบางและคงคุณค่าเฉพาะถิ่นอย่างยั่งยืน

10. ข้อเสนอแนะ

จากข้อค้นพบของบทความที่ชี้ให้เห็นบทบาทของภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรมและองค์ความรู้เชิงนิเวศดั้งเดิมในการกำหนดแนวทางการออกแบบเส้นทางธรรมชาติ ข้อเสนอแนะสามารถจำแนกออกเป็น 3 ด้าน ดังนี้

10.1 การนำไปใช้ประโยชน์ (Practical Applications)

- 1) สามารถนำกรอบแนวคิดภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรมไปประยุกต์ใช้ในการออกแบบและปรับปรุงเส้นทางธรรมชาติในพื้นที่อนุรักษ์ที่มีความเปราะบางสูง โดยเน้นการลดการแทรกแซงพื้นที่และการเคารพกระบวนการทางนิเวศ
- 2) นักออกแบบสามารถใช้แนวทางการแปลงองค์ความรู้เชิงนิเวศดั้งเดิมเป็นหลักการออกแบบ เช่น การอ่านภูมิประเทศ การจัดการน้ำ และการใช้วัสดุท้องถิ่น เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทพื้นที่
- 3) หน่วยงานด้านการจัดการการท่องเที่ยวสามารถใช้แนวคิด “เส้นทางในฐานะพื้นที่เรียนรู้” เพื่อออกแบบประสบการณ์การท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงการเรียนรู้เชิงนิเวศและวัฒนธรรม

10.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาในอนาคต (Future Research Directions)

- 1) ควรมีการศึกษาภาคสนามเพิ่มเติมเพื่อประเมินผลกระทบของการออกแบบเส้นทางต่อระบบนิเวศ เช่น การเปลี่ยนแปลงของหน้าดิน ระบบน้ำ และความหลากหลายชีวภาพ
- 2) ควรศึกษาเชิงเปรียบเทียบกับเส้นทางธรรมชาติในบริบทต่างประเทศที่มีลักษณะภูมิประเทศคล้ายคลึงกัน เพื่อยกระดับองค์ความรู้ในเชิงสากล
- 3) ควรศึกษาบทบาทของผู้นำเที่ยวชุมชนในฐานะผู้ตีความภูมิทัศน์ในมิติของการสื่อความหมาย การจัดการพฤติกรรมผู้มาเยือน และผลต่อการอนุรักษ์ระยะยาว

10.3 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย (Policy Recommendations)

- 1) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรบูรณาการแนวคิดภูมิทัศน์นิเวศวัฒนธรรมเข้าไปในแนวทางการวางแผนและออกแบบเส้นทางธรรมชาติ โดยให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศและวัฒนธรรม
- 2) ควรกำหนดแนวทางการออกแบบที่ส่งเสริมการใช้วัสดุท้องถิ่น ลดการใช้โครงสร้างถาวร และสนับสนุนการดูแลรักษาโดยชุมชน
- 3) ควรสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอนของการออกแบบและการจัดการพื้นที่ เพื่อให้การพัฒนาเป็นไปอย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิตและความเชื่อของท้องถิ่น

11. เอกสารอ้างอิง

- เทพ ปรมินทร์ พงษ์พานิช และ วราภรณ์ ดวงแสง. (2564). ชีตความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านแม่กลางหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารวิชาการวิทยาลัยบริหารศาสตร์*, 4(3), 125–141.
<https://so05.tci-thaijo.org/index.php/SASAJ/article/view/247355>
- นฤพนธ์ ดั้ววิเศษ. (2565). *มานุษยวิทยากับภูมิทัศน์เชิงนิเวศวัฒนธรรม*. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
<https://www.sac.or.th/portal/th/article/detail/336>
- ปณิธิ บุญสา. (2567). รูปแบบและกลไกการบริหารการพัฒนาเชิงพื้นที่ในการจัดการที่ดินและทรัพยากร โดยชุมชนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เหมาะสมกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่ฮ่องสอน. *วารสารการวิจัย การบริหารการพัฒนา*, 14(1), 49–62. <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/JDAR/article/view/271694>
- วัชรารินทร์ วงศ์ขานิติ. (2564). เสี่ยงแห่งบ้านแม่กลางหลวง: การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ภายใต้บริบทการท่องเที่ยวโดยชุมชน. *วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์*, 44(2), 169–199. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/socialresearchjournal/article/view/260125>
- อาทิตย์ แวงโส, กิตติพัฒน์ ทาวงศ์ษา, และ มาโนช นันทพรหม. (2564). เรื่องเล่าเชิงนิเวศกับการสร้างภูมิทัศน์วัฒนธรรมในชุมชนจังหวัดบึงกาฬ. *วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์*, 6(3), 1021–1032. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/mcjou/article/view/252732>
- Agnoletti, M. (2006). *The conservation of cultural landscapes*. CAB International.
- Agnoletti, M., & Rotherham, I. D. (2015). Landscape and biocultural diversity. *Biodiversity and Conservation*, 24(13), 3155–3165. <https://doi.org/10.1007/s10531-015-1003-8>
- Berkes, F., Folke, C., & Gadgil, M. (1995). Traditional ecological knowledge, biodiversity, resilience and sustainability. In C. Perrings, K.-G. Mäler, C. Folke, C. S. Holling, & B.-O. Jansson (Eds.), *Biodiversity conservation* (pp. 281–299). Springer.
- Bridgewater, P., & Rotherham, I. D. (2019). A global perspective on cultural landscapes. *Landscape Ecology*, 34(10), 2133–2146. <https://doi.org/10.1007/s10980-019-00853-4>
- Bridgewater, P., & Walton, J. (1996). Towards a global assessment of cultural landscapes. In R. von Droste, H. Plachter, & M. Rössler (Eds.), *Cultural landscapes of universal value* (pp. 45–52). Gustav Fischer.
- Cocks, M. (2006). Biocultural diversity: Moving beyond the realm of ‘indigenous’ and ‘local’ people. *Human Ecology*, 34(2), 185–200. <https://doi.org/10.1007/s10745-006-9013-5>
- Loh, J., & Harmon, D. (2005). A global index of biocultural diversity. *Ecological Indicators*, 5(3), 231–241. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2005.02.005>
- Merçon, J., et al. (2019). From local landscapes to international policy: Contributions of the biocultural paradigm to global sustainability. *Global Sustainability*, 2, e7. <https://doi.org/10.1017/sus.2019.4>
- Nassauer, J. I. (1995). Culture and changing landscape structure. *Landscape Ecology*, 10(4), 229–237. <https://doi.org/10.1007/BF00129257>
- Pretty, J., Adams, B., Berkes, F., de Athayde, S., Dudley, N., Hunn, E., Pilgrim, S. (2009). The intersections of biological diversity and cultural diversity: Towards integration. *Conservation and Society*, 7(2), 100–112. <https://doi.org/10.4103/0972-4923.58642>

- Rotherham, I. D. (2008). Cultural landscapes and biodiversity. In R. A. P. O'Connor & A. E. R. Smith (Eds.), *Landscape ecology and conservation* (pp. 183–198). Oxford University Press.
- Rotherham, I. D. (2014). *Eco-history and conservation: Cultural landscapes and environmental change*. Cambridge University Press.
- Rozzi, R. (2018). Biocultural homogenization: A wicked problem in the Anthropocene. In R. Rozzi et al. (Eds.), *From biocultural homogenization to biocultural conservation* (pp. 9–45). Springer.
https://doi.org/10.1007/978-3-319-99513-7_2
- Turnhout, E., Waterton, C., Neves, K., & Buizer, M. (2013). Rethinking biodiversity: From goods and services to “living with”. *Conservation Letters*, 6(3), 154–161. <https://doi.org/10.1111/j.1755-263X.2012.00307.x>
- UNESCO. (2018). *The Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. UNESCO World Heritage Centre. <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>